

II. FRAGMENTY
DRAMATÓW SATYROWYCH

Przekład i opracowanie
Małgorzata Borowska

Eurypides wystawił przynajmniej 20 tetralogii tragicznych. Zachowało się jednak wraz z ocalałym *Cyklopem* tylko 8 pewnych tytułów dramatów satyrowych jego autorstwa (*Autolykos*, *Buzyrys*, *Cyklop*, *Eurysteusz*, *Skiron*, *Syleusz*, *Szyzyf*, *Żeńcy*), do których należy dodać grana jako czwartą (prosa-tyrową) tragedię *Alkestis*. Nawet jeśli przyjmiemy, że istniały dwa dramaty satyrowe o tytuł *Autolykos* oraz że Eurypides napisał *Lamię*, widać, iż niemal połowa jego dramatów satyrowych albo zaginęła bez śladu już na progu epoki hellenistycznej, dzielając los *Żeńców*, albo część tragedii grana była jako ostatnia część tetralogii, w miejsce czwartej sztuki (*Dzieci Heraklesa*).

1. ŻEŃCY

ΘΕΠΙΣΤΑΙ

agon roku 431

DATOWANIE

Dzięki hipotezie do *Medei* wiadomo, że *Żeńcy* zamykali tetralogię wystawioną podczas agonu w roku 431. Eurypides poniósł wówczas klęskę, zajmując (*Medea*, *Filoktetem* i *Diktyssem*) ostatnie (trzecie) miejsce; zwycięski Euforion (syn Ajschylosa) pokonał wówczas także Sofoklesa. HIPOTEZA, sięgająca czasów Arystofanesa z Bizancjum (ok. 257–185), notuje, że ten towarzyszący trylogii tragicznej dramat satyrowy zaginał.

MIT

Wobec tak wczesnego i całkowitego zaginięcia dramatu badaczom pozostają jedynie spekulacje co do jego możliwej fabuły. Uważa się na ogół, że do tytułu „pasuje” opowieść o Lityersesie, przezwanym Żniwiarzem, okrutnym królu Kelajnow, plemienia żyjącego we Frygii. Wyzywał on swoich gości na zawody w żęciu zboża, z których zawsze wychodził zwycięsko, po czym obcinał pokonanym głowy. Karę wymierzył mu Herakles (podczas swojej służby u Omfali): ponoć uspił króla kołysanką (λιτυέρσαζ [*lityérsas*]), obciął mu głowę, a ciało wrzucił do Meandra. Z opowieścią tą mitografowie wiązali pasterza Dafnisa. Młodzieniec podczas poszukiwań swojej porwanej przez piratów ukochanej wpadł w ręce Lityersesa i w ostatniej chwili został ocalony dzięki interwencji Heraklesa. Motyw ten rozwijał zapewne w zaginionym dramacie satyrowym *Dafnis, czyli Lityerses* poeta aleksandryjskiej plejady Sositeos (ok. 280 r.).

2. i 3. AUTOLYKOS

PIERWSZY i WTÓRY

ΑΥΤΟΛΥΚΟΣ Α' Β'

wczesny okres twórczości (?)

DATOWANIE

Większość uczonych umieszcza *Autolykosa* (*Autolykosów*?) w grupie wczesnych utworów Eurypidesa, przed *Cyklopem*, mniej więcej w roku 430 lub nawet przed *Alkestis* (438 r.).

MIT

Autolykos jak mało który bohater mityczny nadawał się do roli czarnego charakteru w dramacie satyrowym. Po swoim ojcu, Hermesie, odziedziczył zdolności złodziejskie, a ponadto cieszył się bezkarnością: nie można go było przyłapać na kradzieży, potrafił bowiem dowolnie zmieniać kształty i kolory skradzionych zwierząt (tę jego umiejętność znał już Hezjod), a parał się przede wszystkim kradzieżą bydła. W końcu jednak natrafił na sprytniejszego od siebie, na Syzyfa. Ten podejrzewał Autolykosa o podkradanie stada, wyrył więc na spodach kopyt swoich krów znak (Poliajnós powiada, że było to zdanie: „Ukradł Autolykos!”; *Podstępny wojenne* 6,53). Dzięki temu poszedł śladem zwierząt i znalazł je w obejściu Autolykosa. Przy okazji ponoć Syzyf zadał się z jego córką, Antikleją, późniejszą żoną Laertesą, i spółdził Odyseusza, choć wariant tej opowieści głosi, że to przebiegły Autolykos podstępem doprowadził do związku Syzyfa z Antikleją, żeby mieć sprytnego wnuka.

PROBLEMY REKONSTRUKCJI

Źródła (zwłaszcza Atenajos, *Uczta mędrców* 10,5 [413c]) sugerują, że Eurypides wystawił dwa dramaty satyrowe o tym samym tytule. Fabuła jednego z nich, zdaniem większości badaczy, dotyczyła najpopularniejszego epizodu w złodziejskiej karierze syna Hermesa (i Chiony), jakim była kradzież bydła i... cnoty córki Syzyfa (**Jouan–Van Looy**). Z określeniem treści *Autolykosa Wtórego* są kłopoty. Mit łączy bohatera z Heraklesem – miał on uczyć młodego herosa zapasów. Niewykluczone, że Herakles odgrywał jakąś rolę w tym drugim *Autolykosie* i wówczas byłoby w nim miejsce na zachowaną przez Atenajosa (10,5 [413c–f]) gwałtowną tyradę przeciw atleto-
tom. Tzetzes (*Tysiąccki* 8,453–454) utrzymuje, że w dramacie satyrowym o *Autolykosie* Eurypides wykorzystywał jego talent zmieniania kształtów istot żywych i że siła komiczna utworu polegała na tym, iż okradziony otrzymywał z powrotem zamiast rumaka np. ośła, a zamiast córki – satyra lub starego sylena (kulminacyjną sceną byłaby próba podstawienia starego łysego Sylena jako młodej panny).

fig. 1 (Kn 282, J-L 1)

Z tysięcy plag, co spadły na Helladę,
nie znajdziesz żadnej gorszej niż sportowcy.
Po pierwsze, nie potrafią rządzić domem,
nie mogliby wręcz – bo też jaki człowiek,
5 poddany szczękom i niewolnik brzucha,
zdołałby schedę pomnożyć po ojcu?
A oni nie są w stanie ani biedy
znieść, ani ciosów losu; nienawykłym
do cnoty ciężkie, co niespodziewane.
10 W młodości chodzą w sławie – chluba miasta,
lecz ledwie spadnie na nich gorzka starość,
znikają – marne, wyleniałe płaszcze.
Ganiłem także i zwyczaj Hellenów,
którzy na cześć ich tłumnie się zbiegają
15 i próżne sławią rozrywki dla uczy.
Kto z tych, co dobrze sprawił się w zapasach,
w biegu lub rzucie dyskiem, skruszył szczęki
pięścią, państwo swe wspomógł, biorąc wieniec?
Na wroga może ruszy z dyskiem w rękę?
20 Przepędzi z kraju, uderzając w tarcze
ciosami gołych pięści? Nikt doprawdy
nie będzie aż tak głupi, gdy naprzeciw
żelaza stanie. Mądrych i szlachetnych
należy wieńczyć mężów; tego, który
25 najlepiej rządzi, mądry jest i prawy;
tego, co wie, jak słowem zło powstrzymać,
łagodząc spory i wojny domowe –
to dobre jest dla miasta i Hellenów.

Atenajos: *Uczta mędrców* 10,5 (413c–f)

w. 1–6 – *P.Oxy.* 53.3699, frg. (d), kol. II

w. 1–9 oraz 16–22 – Galen: *Zachęta do medycyny* 10

w. 12 – Diogenes Laertios: *Żywoty i poglądy słynnych filozofów* [Solon] 1,56

w. 19–20 oraz 22 – Galen: *Zachęta do medycyny* 13

w. 22 – Plutarch: *O geniuszu Sokratesa* 12 (581F)

Synezyj: *O królestwie* 25 (s. 440n.)

Cytując to miejsce, Atenajos zauważa, że Eurypides musiał znać utwór Ksenofanesa, zawierający gwałtowną krytykę atletów, i przytacza fragment jego drugiej elegii (fig. 2).

fig. 2 (Kn 282a, J-L 2)

mego ojca
nie obrażajcie, zwąc go tycim człeczkiem

Focjusz: *Słownik* a 1760

fig. 3 (Kn 283, J-L 3)

osłów, co w koszach znoszą z gór drzewo na opał

Polluks: *Słownik* 10,111

fig. 4 (Kn 284, J-L 4)

Wyplata bowiem końskie wodze z łodyg sitowia.

Polluks: *Słownik* 10,178

Fragment (wadliwy metrycznie) cytowany jest ze względu na nazwę trudnej do zidentyfikowania rośliny φλοῖνη [*floine*].

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Eurypides, jak się zdaje, to jedyny dramaturg antyczny, którego zainspirowały wyczyny „księcia złodziei”. Bohaterem komedii (a może nawet dwóch o tym samym tytule) *Autolykos*, jaką wystawił w roku 420 rywal Arystofanesa, Eupolis, był bowiem współczesny autorowi Ateńczyk, syn Lykona, i ukochany bogacza Kalliasa.

Postać arcyzłodzieja nie została zapomniana dzięki Szekspirowi, który w *Zimowej opowieści* wprowadza nicponia, a ten chwali się, że ojciec:

[...] nadał mi imię Autolykosa, gdyż będąc jak ja pomiotem spod znaku Merkurego, także podkrađał zostawione bez opieki drobiazgi. Dzięki kościom i dziwkom zyskałem ten strój, a dochody czerpię z drobnych oszustw. Szafot i chłosta zbyt potężnie grasują na gościach: bicie i wieszanie budzą we mnie grozę; więc gardzę myślą o nich, myśląc o przyszłości. Zdobycz, zdobycz!

(przekład M. Słomeczyński)

BIBLIOGRAFIA WYBRANA

Kannicht R., *De Euripidis „Autolyco” vel „Autolycis”*, „Dioniso” 61(1991), s. 91–99.
 Markovitch M., *Euripides Attack on the Athletes*, „Ziva Antika” 27(1977), s. 51–54.
 Sutton D.F., *The Evidence for a ninth Euripidean Satyr-play?*, „Eos” 62(1974), s. 49–53.

4. **BUZYRYS**

ΒΟΥΣΕΙΡΙΣ

(?)

DATOWANIE

Brak danych.

MIT

W mitycznej tradycji greckiej Buzyrys, syn Posejdona (jak wielu innych znanych gwałtowników), był władcą Egiptu, okrutnikiem, który poświęcał obcych przybyszów Dzeusowi, posłuszny wyroczni wieszczka Frasjosa (pierwszej ofiary). Gdy jednak przygotowywał do złożenia na ołtarzu Heraklesa, ten zerwał pęta i pozabijał wszystkich uczestników obrzędu z królem włącznie. Historię tę przytaczają za Ferekydesem m.in. Herodot (*Dzieje* 2,45), który ją odrzuca jako niedorzeczną, Apollodor (*Biblioteka mitów* 2,5,11), Diodor Sycylijski (*Biblioteka* 1,17), a także Hyginus (*Opowieści* 31). Przed Eurypidesem komedię o tym tytule wystawił Epicharm.

MIEJSCE AKCJI: przed ołtarzem Dzeusa (i pałacem Buzyrysa?) w Egipcie

OSOBY:

pewne

BUZYRYS – okrutny barbarzyńca, król Egiptu

HERAKLES – heros dorycki

SYLEN – ojciec satyrów

Chór: satyrowie**HIPOTEZA***Buzyry*]s satyrowy, którego początek:

o b]óstwo [

[25] a streszczen[ie:

] jabłka .[

5 s]atyrowie przed.[

[7 ll. z cząstkami słów]

P.Oxy. 52.3651, w. 23–34

fig. 1 (Kn 313, J-L 2)

Niewolnikowi prawdy rzecz nie wolno,
jeśli dla panów nie jest to wygodne.

Stobajos: *Antologia* 4,19,24 (*O panach i niewolnikach*)**KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA**

Spotkanie Heraklesa z Buzyrysem interesowało zwłaszcza komedio-
pisarzy. Komedię *Buzyrys* wystawił Kratinos, który debiutował na scenie

niemal w tym samym czasie co Eurypides, nie sposób zatem rozstrzygnąć, czyj utwór był wcześniejszy. Po Eurypidesie i Kratinosie *Buzyrysów* tworzyli trzej przedstawiciele Komедии Średniej (IV w.): Antyfanos, Efippos i Mnesimach.

W dobie nowożytnej tragedię poświęcił Buzyrysowi Edward Young: *Busiris. King of Egypt* (1735; premiera 1719).

5. EURYTEUSZ

EYPYΣΘEYΣ

(?)

DATOWANIE

Nic nie wiadomo o dacie wystawienia dramatu. Niektórzy badacze sytuują go w bliskości *Heraklesa oszalałego* (ok. 417–409).

MIT

Eurysteusz jest obok Hery głównym czarnym charakterem cyklu o Heraklesie. Dzięki podstępowi Hery zajmuje niejako miejsce herosa. Zeus obiecał mianowicie, że pierworodny w tym pokoleniu potomek Perseusza będzie panował nad Mykenami. Miał na myśli syna brzemiennej za jego sprawą Alkmeny, ale Hera, wspomagana przez boginię narodzin Ejlejtję, opóźniła przyjście na świat Heraklesa, przyśpieszyła natomiast narodziny jego kuzyna Eurysteusza. Gdy w przystępie szału Herakles zamordował żonę i dzieci (temat tragedii *Herakles oszalały*), Apollon kazał mu odpokutować zbrodnię służbą u władcy Myken. Eurysteusz wyznaczał mu kolejne zadania – 12 prac – a jako że był z natury tchórzliwy, czynił to za pośrednictwem herolda, sam chowając się na wszelki wypadek w brązowym kotle (lub glinianym pitosie) specjalnie w tym celu sporządzonym. Eurysteusz przeżył Heraklesa i bezlitośnie prześladował jego potomków, Heraklidów. Ostatecznie został pojmany podczas bitwy z obrońcami Heraklidów, Ateńczykami, i zabity przez mściwą Alkmenę (tragedia *Dzieci Heraklesa*).

PROBLEMY REKONSTRUKCJI

Prawdopodobnie tematem dramatu było zakończenie służby Heraklesa u Eurysteusza (ostatnia praca polegała na sprowadzeniu z Hadesu trójgłowego psa Cerbera). Nie wiemy, jaki pretekst wymyślił Eurypides, żeby uzasadnić obecność satyrów i Sylena.

MIEJSCE AKCJI: przed siedzibą Eurysteusza w Mykenach

OSOBY:

pewne

EURYTEUSZ – król Myken

HERAKLES – heros dorycki

SYLEN – ojciec satyrów

prawdopodobne

KOPREUS – herold Eurysteusza

Chór: satyrowie

fig. 1 (Kn 371, J-L 1)

Do Hadu ślesz mnie, żywego, nie trupa;
wyruszą świadom, że kres mnie tam czeka.

Erotian: *Zbiór wyrazów hippokratejskich* τ 29 (s. 86,17)

Kwestia niewątpliwie wypowiedziana przez Heraklesa do Eurysteusza, który każe mu przyprowadzić psa Cerbera z Podziemia.

fig. 2 (Kn 372, J-L 2)

To niemożliwe – nie bój się, staruszku;
Dedala zawsze ruszać się posągi
zdają i patrzeć – taki zeń człek mądry!

Scholia do Eurypidesa: Hekaba 838
w. 2–3 – Jan Tzetzes: *Tysiąccki* 1,521–522 (s. 24) [Platon]

Słowa skierowane do Sylena zapewne wygłasza Herakles. Niewykluczone, że Sylen towarzyszył Heraklesowi podczas wyprawy do Podziemia (niczym Ksantiasz Dionizosowi w *Zabach* Arystofanesa) i przerażał się na widok robotów, jakie Dedal sporządził dla Hadesa.

fig. 3 (Kn 373, J-L 3)

Skosił je niczym płomieniste kłosy,
tnąc ciosem miecza z czarną rękojeścią.

Polluks: *Słownik* 10,145

Ktoś opowiada o wyczynach Heraklesa, tutaj – o zabiciu stugłowej hydry lernejskiej.

fig. 4 (Kn 374, J-L 4)

[lub] czerpak, lub brązowe sito
pod podbitymi trzymając oczami.

Polluks: *Słownik* 10,108

fig. 5 (Kn 375, J-L 5)

†Służący ma być wierny†, utrzymywać
sekrety panów zawsze w tajemnicy.

Stobajos: *Antologia* 4,19,26 (*O panach i niewolnikach*)

fig. 6 (Kn 376, J-L 6)

Nie wiem, jaką by trzeba miarą losy
człowiecze mierzyć, by wiedzieć, co robić.

Stobajos: *Antologia* 4,34,41 (*O życiu. Że krótkie*)

frg. 7 (Kn 377, J-L 7)

Na próżno nie chcą uznać śmiertelnicy
bastardów, bo kto prawy jest z natury,
to miano mu nie zniszczy charakteru.

Stobajos: *Antologia* 4,24,44 (*O dzieciach. Że dobrze jest posiadać dzieci*)

Być może są to dywagacje Heraklesa, którego Eurysteusz jako syna Dzeusa może za bękarta uznawać.

frg. 8 (Kn 378, J-L 8)

Dziś, jeśli kto ma w domu złób obfity,
pierwszym go piszą i lepszymi rządzi;
cenimy czyny niż pieniądze.

Stobajos: *Antologia* 4,31,42 (*O bogactwie*)

Dalszy ciąg utyskiwań Heraklesa?

frg. 9 (Kn *863, J-L *12)

Przybył, na barkach dźwigając odyńca
lub rysia, bestię bezkształtną, potworną.

Elian Klaudiusz: *O właściwościach zwierząt* 14,6

Atrybucja tego fragmentu, choć pasuje on do opisu Heraklesa wracającego z dzikiem erymanckim, pozostaje niepewna.

6. **SKIRON**

ΣΚΙΡΩΝ

(?)

DATOWANIE

Brak danych.

MIT

Ateńczykom zapewne musiały się podobać epizody zaczerpnięte z ich własnych, rodzimych tradycji, a przygody plemiennego herosa Attyki, Tezeusza, nadawały się znakomicie na fabuły dramatu satyrowego. Na drodze z Trojdzenny do Aten roilo się wprost od straszliwych zbójców i potworów, gdy zatem młody syn króla Aten, Ajgeusa, ruszył z peloponeskiej Trojdzenny, gdzie się urodził i gdzie wychowywała go matka, do Aten, żeby dać się poznać ojcu, okazji do bohaterских czynów mu nie zabrakło. Jednym z najgroźniejszych był Skiron, syn Posejdona (a zatem przyrodni brat bohatera!) lub potomek Pelopsa. Zwykł on przymuszać przechodniów, by umywali mu nogi, po czym kopniakiem strącał ich ze skał prosto w paszczę olbrzymiego żółwia, czyhającego u podnóża. Zupełnie inną wersję opowiadali Megarejczycy, dla których Skiron był dobroczynnym strażnikiem bezpiecznej drogi nadmorskiej, przodkiem Telamona i Peleusa, a nawet kuzynem Tezeusza jako syn siostry jego matki, Ajtry.

PROBLEMY REKONSTRUKCJI

Szczątki hipotezy pozwalają odtworzyć jedynie sam początek dramatu. Wynika z niej, że PROLOG wygłaszał zapewne Sylen i że rozbawiony Chór satyrów wpadał na scenę w towarzystwie heter z Koryntu. Pojawiał się Tezeusz, wędrujący z Trojdzenny do Aten, prawdopodobnie dowiadywał się od Sylena o sytuacji satyrów (zniewolonych przez Skirona) i obiecywał pomoc oraz ukaranie rozbójnika. Ktoś (Sylen? Skiron?) stręczył Tezeuszowi którąś z heter.

MIĘJSCE AKCJI: przed jaskinią Skirona, przy Skałach Skirońskich**OSOBY:**

pewne

SKIRON – okrutny rozbójnik

TEZEUSZ – heros ateński

SYLEN – ojciec satyrów

HETERY Z KORYNTU (osoby nieme?)

prawdopodobne

HERAKLES – heros dorycki

Chór: satyrowie

HIPOTEZA

Skiron [satyrowy, którego początek:
 [75] „Hermesie, to ty bowiem [
 miewasz...”, a s[treszczenie:
 Skiron []
 5 skałę zająw[szy
 z rozboju utrzymywał się, [synem
 [80] Posejdona będąc; [sam jednak do wężu
 nie pilnował wejścia, [lecz jako szpiega miał
 i pomocnika w gwał[cie tym Sylena –
 10 jemu powierzył st[raż nad szlakiem,
 sam się zaś usun[ął. Wkrótce na
 [85] odludzie wpadają satyrowie roz[bawieni
 z heterami []
 []
 15 mają[]
 []
 [90] []-[] []
 [brakuje nie więcej niż 17 ll.]

P.Oxy. 27.2455, frg. 6, w. 74–90

] []
 45 p]ojawiwszy się zaś Hera[kles
 20] []
]. chwyciwszy; i []
]... _____ []

P.Oxy. 27.2455, frg. 5, w. 44–49

Bardzo zniszczony tekst zachowanej na papirusie HIPOTEZY umożliwia różne jej uzupełnienia. Steffen³ na podstawie własnej rekonstrukcji podejrzewał, że zamiast Tezeusza Eurypides wprowadzał tu Heraklesa jako gest wobec Spartan i że wobec tego dramat wystawiono niedługo po zawarciu pokoju Nikiasza (421 r.).

frg. 1 (Kn 674a, J-L 1)

Hermesie, to ty bowiem [] miewasz

P.Oxy. 27.2455, frg. 6, w. 75

Większość badaczy przypisuje tę zapewne otwierającą PROLOG apostrofę do Hermesa Sylenowi, który błaga boga o pomoc w uwolnieniu siebie i towarzyszy satyrów z niewoli u Skirona. Po MONOLOGU WPROWADZAJĄCYM Sylena na orchesterę wpadają satyrowie z heterami (PARODOS).

frg. *2 (Kn/J-L *1084)

Przybywam z Akrokoryntu oblanego falą,
 świętego szczytu, miasta AfrodytyStrabon: *Geografia* 8,6,21
 nawiązanie – Plutarch: *O miłości* 21 (767F)

Fragment PIEŚNI CHÓRU (w jonikach), z dużym prawdopodobieństwem przypisywanego dramatowi *Skiron* (**Pechstein**).

frg. **3** (Kn 675, J-L 2)

Te sobie weźmiesz za jednego „konia”,
a te za „parkę”; te żądają „czwórki”,
i to ze srebra! Kochają „ateńskie
dziewice”, jeśli tylko «kto» przyniesie
5 ich wiele

Polluks: *Słownik* 9,75

Fragment uważany za część wypowiedzi Sylena, który zachwala Tezeuszowi hetery sprowadzone z Koryntu. Stręczy je za statery korynckie z wyobrażeniem Pegaza i – zapewne – za inne monety z wizerunkiem dwukonnych i czterokonnych zaprzęgów; najchętniej, jak twierdzi, przyjmują drachmy ateńskie z wyobrażeniem dziewiczej Ateny. Eurypidejski Sylen w roli stręczyciela staje się prekursorem popularnego typu Komedii Nowej – rajfura (πορνοβοσκός [*pornoboskós*]).

frg. **4** (Kn 676, J-L 3)

Pasujesz świetnie do łożnicy dziewczki
z Koryntu; stopa z posłania nie zwisa

Polluks: *Słownik* 10,35

Aluzja do spotkania Tezeusza z rozbójnikiem Prokrustesem.

frg. **5** (Kn 677, J-L 5)

ani jelenie udźce

Atenajos: *Uczta mędrców* 9,3 (368d)

frg. **6** (Kn 678, J-L 6)

bo dobrze jest
karać nikczemników

Stobajos: *Antologia* 4,5,6 (*O władzy i o tym, kto powinien rządzić*)

frg. **7** (Kn 679, J-L 4)

albo przywiązywać
pędami dzikiego figowca

Atenajos: *Uczta mędrców* 3,10 (76c)

Jouan–Van Looy widzą tu aluzję do zbrodni Sinisa, który przywiązywał podróżnych do wierzchołków sosen, po czym je puszczał, tak że nieszczęśnicy albo zostawali rozerwani, albo wylatywali w powietrze i ginęli, rozbijając się o ziemię.

fig. 8 (Kn 680, J-L 7)

towarzyszyć

Hesychios: *Słownik* α 3456–7

fig. 9 (Kn 681, J-L 8)

tarany²⁰⁵Hesychios: *Słownik* ε 2307**KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA**

Sztuki pod tym samym tytułem wystawiali: komediopisarz sycylijski Epicharm, z przełomu VI/V w., a zatem przed Eurypidesem (fig. 122–124; s. 94–96), oraz Aleksis, znany przedstawiciel Komедии Średniej, autor ponoć aż 245 komedii. Z jego sztuki zachował się jednak jeden tylko werset (fig. 139).

BIBLIOGRAFIA WYBRANA

- Luppe W., *Die Skyron-Hypothese*, „Archiv für Papyrusforschung” 40(1994), s. 13–19.
 Mette H.J., *Euripides „Skiron”*, „Museum Helveticum” 21(1964), s. 71–72.
 Snell B., *Zu Euripides Satyrspiel „Skiron”*, „Aegyptus” 47(1967), s. 184–186.
 Steffen W., *Euripides „Skiron” und der Prolog der „Lamia”*, „Eos” 58(1971), s. 25–33.

²⁰⁵ W tekście: ἔμβολα [*émbola*] (ἔμβολος [*émbolos*] lub ἔμβολον [*émbolon*] – ‘to, co się wkłada, wrzuca’, ‘zatyczka, taran’); wyraz używany przez komediopisarzy w znaczeniu seksualnym.

7. SYLEUSZ

ΣΥΛΕΥΣ

(?)

DATOWANIE

Brak danych.

MIT

Przygodę Heraklesa z Syleuszem opowiadają późni autorzy, zwłaszcza Apollodor (*Biblioteka mitów* 2,6,3–4) i Diodor Sycylijski (*Biblioteka* 4,31). Gdy Herakles w ataku szału zabił swego gościa Ifitosa, Hermes – zgodnie z wyrocznią delficką – sprzedał go w niewolę królowej Lidii Omfali. Wśród zadań, jakich podejmował się Herakles w okresie tej niewoli, było ukaranie Syleusza, mieszkańca Aulidy (Apollodor) lub Pelionu (Diodor). Zmuszał on przechodniów do pracy w swojej winnicy, a zamiast zapłaty zadawał im śmierć. Herakles najął się do niego na służbę, spalił winorośle, a Syleusza zabił wraz z jego córką Ksenodiką. Focjusz (*Biblioteka* 186, 133b), powołując się na gramatyka Konona (*FGrHist* 26 F1 [XVII]), zachował odmienną wersję, o zdecydowanie bardziej tragicznym wydźwięku: Ksenodika jest tu ukochaną żoną Heraklesa, która umiera z tęsknoty podczas jego przedłużającej się nieobecności. Herakles wraca w momencie, gdy żałobnicy gromadzą się wokół stosu, i z rozpaczyny usiłuje się rzucić w ogień. Śmierci bohatera zapobiega brat Syleusza i opiekun zmarłej, Dikajos (Sprawiedliwy).

PROBLEMY REKONSTRUKCJI

Głównym przekazem pomocnym w rekonstrukcji treści zaginionego dramatu, obok szczupłych fragmentów, jest relacja Tzetesa (*Wprowadzenie do komedii Arystofanesa* 11a2,62–70) przytaczającego przykład *Syleusza* jako dramatu nieustannie wzbudzającego wesołość widzowi. Źródłem komizmu jest tu przede wszystkim sam „bohater pozytywny” – Herakles. Ma on (*patrz* też *Alkestis*) z pewnością cechy bliższe tradycyjnemu Heraklesowi komicznemu niż postaci tragicznej. Sprzedany, a właściwie „wmówiony” przez Hermesa Syleuszowi jako parobek – pisze Tzetes – okopuje mu winnicę, wrywając przy tym z korzeniami wszystkie winorośle, rozpala z nich ognisko, składa ofiarę z największego wołu gospodarza, raczy się mięsiwem i winem wykradzionym z piwniczki właściciela, której drzwi używa jako stołu. Z fragmentów wynika ponadto, że wyzywa gospodarza na pojedynek w picciu. Zabawia się śpiewem, żąda owoców i wetów, a w końcu zmienia bieg pobliskiej rzeki, która zatapia gospodarstwo. Szczególnie zabawne musiało się wydać widzom to, że Herakles z takim zapamiętaniem niszczy i pali winnicę poświęconą przecież Dionizosowi! Rehabilituje się jednak niejako, oddając sprawiedliwość „boskiemu trunkowi” w scenie będącej niewątpli-

wie parodią sympozjonu (*patrz Cyklop*). Niektórzy uczeni (**Churmuziadis**², s. 156–157), na podstawie malowidła na skyfosie z przedstawieniem kobiety kradnącej herosowi lwią skórę i maczugę, sugerują istnienie takiej sceny w sztuce z udziałem Ksenodiki.

Luppe na podstawie analizy papirusowych fragmentów HIPOTEZY (*hipotez?*) stawia tezę o istnieniu dwóch dramatów satyrowych: *Syleusz I* (*P. Oxy. 27.2455*, frg. 5; *patrz* niżej, II 8. *Syzyf* – „Hipoteza”) oraz *Syleusz II* (*P. Strasbourg 2676 = P. Oxy. 27.2455*, frg. 8).

MIEJSCE AKCJI: przed zagrodą (?) Syleusza w Aulidzie

OSOBY:

pewne

SYLEUSZ – właściciel winnicy

HERAKLES – heros dorycki; na służbie u Omfali (?), parobek Syleusza (?)

HERMES – bóg w roli kupca

SYLEN – ojciec satyrów

prawdopodobne

KSENODIKA – córka Syleusza

Chór: satyrowie

HIPOTEZA

Syleusz saty]row[y, którego początek:

‘ – – –] z gó[ry – – – ’

a stresz]czenie:

Heraklesowi, zab]ójcy swe[go gościa

5 Ifitosa, syna E]jurytosa, Dzeus na[

sp]rzedanemu [

] . jeśli zaś [

] rok [

] ..[.] [

10

].

] [

]..[

P. Strasbourg 2676, frg. a

[skraj papirusu]

....] i Syleusza [.] władc[

cór]kę zaś wspomnianego wy[żej

15 [105]] ściganey [

] . ich natomiast [– – · Kseno-

di]kę ocalił ———

P. Oxy. 27.2455, frg. 8, w. 103–107

Z papirusowych strzępów HIPOTEZY wynika, że Herakles z woli Dzeusa ponosił karę za zabójstwo Ifitosa i złamanie praw gościnności. Został zaprzędany w roczną (?) niewolę królowej Omfali lub bezpośrednio Syleuszowi. Drugi fragment hipotezy mówi o tym, że Herakles „uratował” córkę Syleusza (Ksenodikę?), „ściganą” zapewne przez chutliwych satyrów.

fig. 1 (Kn 688, J-L 2)

Ależ przeciwnie, wcale nie służalczy!
Z postawy godny, nie nazbyt pokorny
ni ociążały, jak zwykle niewolnik,
lecz świetny strojem i mocny swym drzewcem.

Filon z Aleksandrii: *Każdy człowiek cnotliwy jest wolny* 101,4–7

Nie wiadomo, kto wypowiadał PROLOG. Po PARODOSIE Chóru satyrów, zapewne służących Syleuszowi pod przymusem, pojawiali się Herakles (w przebraniu?) i Hermes. Hermes być może „przygotowywał” Heraklesa do roli „pokornego sługi”, po czym, jak przystało na patrona kupców, ze znawstwem „zachwalał” Syleuszowi wystawianego na sprzedaż Heraklesa, nie bez dwuznacznych podtekstów seksualnych właściwych gatunkowi.

fig. 2 (Kn 689, J-L 3)

Nikt przecież sobie nie kupi do domu
kogoś, kto będzie lepszym odeń panem.
Twój widok budzi strach. Twe oczy płoną
jak oczy byka, kiedy lew nań skacze.

Filon z Aleksandrii: *Każdy człowiek cnotliwy jest wolny* 101,8–11

Syleusz miał uzasadnione wątpliwości, czy ten budzący grozę sługa będzie dostatecznie uległy. Wydaje się, że sam Herakles („niechący”?) utrudniał swoją imponującą postawą zadanie Hermesowi, który musiał przecież przekonać nabywcę do kupna „towaru”.

fig. 3 (Kn 690, J-L 4)

◁ ▷ sam wyglądn już cię zdradza, choćbyś
nie wyrzekł słowa, że słuhać nie będziesz;
ty rządzić wolisz, niż ulegać innym.

Filon z Aleksandrii: *Każdy człowiek cnotliwy jest wolny* 101,13–15

Mimo tych wątpliwości Syleusza sprytnemu Hermesowi udaje się w końcu sprzedać mu Heraklesa jako parobka.

fig. **4 (Kn *907, J-L *10)

Pożerał z mięsem wołów blade figi,
odstraszyłby swym rykiem barbarzyńce!

Klemens Aleksandryjski: *Słowo zachęty dla Greków* 7,76,5

w. 1 – Atenajos: *Uczta mędrców* 7,4 (276f)

w. 1 – Eustacjusz: *Komentarze do „Iliady” Homera* 11,629 (k. 867,65; vol. 3, s. 270,14)

w. 1, trawestacja – Plutarch: *Zagadnienia biesiadne* 4,4,2 (*Pisma moralne* 668A)

Żaden z autorów starożytnych powołujących się na ten fragment nie wymienia dramatopisarza ani tytułu sztuki, toteż atrybucja pozostaje bardzo wątpliwa. Opis pasuje dość dobrze do relacji z wyczynów Heraklesa, które

jednak przynajmniej częściowo musiały odbywać się na oczach widzów, inaczej bowiem Herakles nie mógłby wyzywać gospodarza na zawody pijackie.

frg. 5 (Kn 691, J-L 5)

[HERAKLES]

Położ się, pijmy! Zaraz mi tu próbę
podejmij – zobacz, czy mnie w tym pokonasz!

Filon z Aleksandrii: *Każdy człowiek cnotliwy jest wolny* 103,4–5

Filon cytuje te słowa Heraklesa, przytaczając zarazem ich kontekst, żeby uzasadnić twierdzenie, iż człowiek z natury wolny, nawet sprzedany jako niewolnik, nie traci swej godności. Syleusz, wściekły z powodu szkód, jakich narobił parobek, obrzuca go zniewagami. Herakles zamiast wykrętów i usprawiedliwień wyzywa go do zawodów w picciu, traktuje z góry i wydaje rozkazy.

frg. 6 (Kn 687, J-L 6)

HERAKLES

Smaż, kładź na węglach moje ciało, czarną
krwią moją racz się, bo prędeż pod ziemię
powschodzą gwiazdy, ziemia wstąpi w eter,
nim się doczekasz ode mnie pochlebstwa!

Filon z Aleksandrii: *Każdy człowiek cnotliwy jest wolny* 99,15–18

Te dumne słowa Heraklesa pochodzą prawdopodobnie z AGONU między nim a Syleuszem.

frg. 7 (Kn 692, J-L 7)

Dla dobrych i jam dobry, lecz dla podłych
nie ma większego wroga na tym świecie.

Stobajos: *Antologia* 4,5,1 (*O władzy i o tym, kto powinien rządzić*)

Zgodnie z przekazem Filona Herakles pozabijał wszystkich ludzi Syleusza, nie oszczędzając nikogo.

frg. 8 (Kn 693, J-L 8)

[HERAKLES]

⟨ ⟩ Dalejże, miła pałko,
obudźże mi się i okaż swą twardość!

Eustacjusz: *Komentarze do „Iliady” Homera* 1,302 [Jerzy Chojroboskos]
(k. 107,31; vol. 1, s. 167,33)

Etymologicum Magnum s. 294,45 (s.v. „εἶτα”)

Jan Filoponos: *O akcentach* (s. 25,7)

w. 1, nawiązanie – Hesychios: *Słownik* τ 1626

w. 2 – Apollonios Dyskolos: *O zaimkach* (s. 73,14)

nawiązanie – Lukian: *Przygody Lukiosa w osła zamienionego* 5

nawiązanie – Swetoniusz: *Żywoty cesarów. Neron* 49

nawiązanie – Sozomen Hermiasz: *Historia kościelna* 7,27,7

Uczeni podejrzewają nie bez racji dwuznaczny podtekst tej apostrofy do maczugi herosa. Herakles uratował Ksenodikę z rąk nastających na nią chutliwych satyrów i... sam zajął ich miejsce.

frg. 9 (Kn 694, J-L 9)

Wejdźmy, pokładźmy się, lecz – proszę – otrzyj
łyż z oczu

Antyattycysta (s. 85,10)

Zapewne Herakles pociesza Ksenodikę, której właśnie zabił ojca.

BIBLIOGRAFIA WYBRANA

- Groningen B.A. van, *De Syleo euripideo*, „Mnemosyne” 55(1930), s. 293–299.
Luppe W., *Identifizierung des Hypothesis-Schlusses auf P.Oxy. 2455,5*, „Anagenne-
sis” 4(1986), s. 223–243.
Mette H.J., *Hypothesis von Euripides*, „Syleus”. *Zum Wartetext 7.*, ZPE 4(1969), s. 173.

8. SYZYF

ΣΙΣΥΦΟΣ

agon roku 415

DATOWANIE

Syzyf kończył słynną trylogię tragiczną roku 415, złożoną z zaginionych *Aleksandra* i *Palamedesa* oraz zachowanych *Trojanek*. Eurypides został wówczas pokonany przez Ksenoklesa.

MIT

O Syzyfie, synu Ajolosa i królu Efyry (późniejszego Koryntu), krążyło wiele opowieści przedstawiających go jako najprzebieglejszego ze śmiertelnych. Nie wiadomo, który z licznych epizodów mitu zainteresował Eurypidesa. Wysuwano najrozmaitsze hipotezy: że mogło chodzić o uwiedzenie córki Autolykosa, Antikleji, czego owocem był Odyszeusz (*patrz* II 2. i 3. *Autolykos*), lub o kradzież klaczy Diomedesa, które przyprowadził Herakles, lub też o wyczyny Syzyfa w Hadesie (wówczas jednak trudno byłoby uzasadnić obecność satyrów).

MIEJSCE AKCJI: nieznane

OSOBY:

pewne

SYZYF – król Efyry

HERAKLES – heros dorycki

prawdopodobne

HERMES – bóg

Chór: satyrowie

HIPOTEZA (?)

]....[
p]okazawszy się zaś Hera[kles
]any przez niego [
]. otrzymawszy i ...[
].... jego i ...[
]... _____

P.Oxy. 27.2455, frg. 5, w. 44–49

- (91)] a satyrowie [
] Hermes sza[ty
] zaprzęgi [
] uciekwszy stamtąd
5(95)] walcząc wraz z [ni]m [
poj]awiwszy się nagle przed satyrami [

prz]eraził ich; z nich zaś .[
] [.]. być [
] że spali [
 10(100)] że przywiąże] [
 że od ni]ch ucieknie [
] [

P.Oxy. 27.2455, frg. 7, w. 91–102

Atrybucje strzępów tej HIPOTEZY (hipotez?) są różne. W grę wchodzi oprócz *Szyzfa* także dramaty *Skiron* i *Syleusz*, o ile w nich również pojawiał się Herakles, co – zwłaszcza w przypadku *Skirona* – jest wątpliwe. Niemożności rozstrzygnięcia dowodzi choćby fakt, że podczas gdy **Steffen**² przypisywał frg. 5 *Skironowi* (d.s. 6), a frg. 7 *Szyzofowi* (d.s. 8), **Pechstein** dowodził, że frg. 5 stanowi część hipotezy *Szyzfa*, a frg. 7 – *Skirona*. Z kolei Luppe opowiadał się za hipotezą, że w przypadku frg. 7 chodzi o niepoświadczony w dorobku Eurypidesa dramat satyrowy *Penteus*, a frg. 5 i 8 (*patrz* II 7. *Syleusz* – „Problemy rekonstrukcji”) świadczą o istnieniu dwóch *Syleuszów* satyrowych autorstwa Eurypidesa.

frg. 1 (Kn 673, J-L 1)

Witam cię, świetny potomku Alkmeny,
 < >, gdy niecny szezeł marnie!

Księga Suda ζ 174

frg. 2 (Kn 674, J-L 2)

wykręcając <słowa>

Hesychios: *Słownik* ε 2116

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Zaginione sztuki o Syzyfie tworzyli Ajschylos (tytuły sugerują, że mogły to być dramaty satyrowe) i Sofokles. *Szyzof* Krytiasza był prawdopodobnie dramatem satyrowym, a komedię wystawił Apollodor z Geli (IV/III w.), nic jednak nie wiadomo o ich treści.

Szyzof stał się m.in. bohaterem tragedii węgierskiego autora Gregora Csiky *Sisyphus munkaja* („Syzyfowa praca”, 1892). Najciekawszą współczesną reinterpretacją mitu pozostaje *Le mythe de Sisyphé. Essai sur l'absurde* Alberta Camusa (1942 r.).

BIBLIOGRAFIA WYBRANA

Dihle A., *Das Satyrspiel Sisyphos*, „Hermes” 105(1977), s. 28–41.

Kahn Ch., *Greek Religion and Philosophy in the Sisyphus Fragment*, „Phronesis” 42(1997), s. 247–262.

Luppe W., *Identifizierung des Hypothesis-Schlusses auf P.Oxy. 2455, frg. 5*, „Anagenesis” 4(1986), s. 223–243.

Winiarczyk M., *Nochmal das Satyrspiel Sisyphus*, „Wiener Studien” 100(1987), s. 35–45.

9. ***LAMIA** (?)

ΛΑΜΙΑ

(?)

DATOWANIE

Nie tylko nic nie wiadomo o dacie wystawienia *Lamii*, ale i samo istnienie dramatu satyrowego Eurypidesa pod tym tytułem jest słabo poświadczane i przez wielu badaczy było dawniej negowane.

MIT

Wiedźma Lamia pełniła rolę Baby Jagi – straszono nią niegrzeczne dzieci. Pierwotnie była ona rodzajem demonicznego wampira wysysającego krew i pożerającego serca ofiar. Wedle mitografów nie urodziła się jednak jako potwór: tę córkę Belosa i Libii, tak piękną, że uwiódł ją sam Dzeus, zazdrosna Hera ją prześladować (zabijała jej dzieci), aż Lamia schroniła się w odludnej jaskini i zyskała osławę potwora porywającego dzieci. Gdy mściwa Hera pozbawiła Lamię snu, Dzeus obdarzył ją dziwną umiejętnością wyjmowania i odkładania oczu.

HIPOTEZA (?)

Lamia satyrowie,] których początek:

„Któż zatem nie zna mego imienia,] wstrętnego [śmiertelnym”

P.Oxy. 27.2455, frg. 19,2

Stan papirusu pozwala jedynie na hipotetyczne łączenie tego początku z *Lamią* (tak **Jouan–Van Looy**). Wątpliwości wzbudza liczba mnoga zaimka „których” – sugeruje ona tytuł zaczerpnięty raczej od Chóru niż od tytułowej postaci (tak twierdzi wydawca papirusu Eric G. Turner).

frg. 1 (Kn 472m, J-L 1)

Któż zatem nie zna mego imienia, wstrętnego
śmiertelnym – Lamii z libijskiego rodu?

Diodor Sycylijski: *Biblioteka* 20,41,6

Fragment ten (niepoprawny metrycznie) przypisywany był dawniej *Buzyrysowi*. Obecnie uważa się, że może on pochodzić z PROLOGU wygłaszanego przez tytułową Lamię.

KONTYNUACJE I NAWIĄZANIA

Jedynym poza Eurypidesem znanym nam dramatopisarzem, który stworzył sztukę pod tym tytułem, był komediopisarz ateński Krates. Z jego komedii zachowało się ledwie 5 drobnych fragmentów (frg. 20–25; s. 96–98),

z których treści nie da się nic powiedzieć o sposobie opracowania mitu Lamii (o ile bohaterką sztuki była postać mityczna, a nie np. hetera mająca takie przezwisko). Frg. 20: „Skopciła się, dzierząc swą laskę” (czy po wyjęciu oka macała nią jak ślepiec?) zestawia się z wersami 77–79 *Sejmu kobiet* Arystofanesa (392 r.), gdzie wyszydza on jakiegoś „pierdzącego” Lamiosa. **Jouan–Van Looy** przywołują wcześniejszą wzmiankę o „niemytych jajach Lamii” z parabazy (w. 1035) komedii *Osy* (422 r.) jako być może nawiązanie do dramatu satyrowego Eurypidesa (lub komedii Kratesa).